

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Paedagogiai dolgozatok. Írta dr. Schneller István. III. kötet. Budapest, 1910. A *pedagógiai dolgozatok* első kötete Schneller pedagógiai gondolkodásának és nevelői munkásságának elvi alapjait veti meg. A második kötet széles történelmi és összehasonlító alapon a gyakorlati tanárképzés kérdésével foglalkozik. A harmadik kötet az egyetemnek történelmi alapon nyugvó s állami törvények által is biztosított szellemét magyarázza s hevesen kikel az oktatásügyi kormányzat amaz iránya ellen, mely e szellemet napról-napra mindinkább veszélyezteti.

Pedagógiai gondolkodása a *személyiség* elvén nyugszik. Ez az ő nevelési eszményének középponti és szervező gondolata. A német pedagógiai irodalomban *Linde* az, aki a nevelést a személyiség elvére alapítja. Jól esik azonban megállapítanunk, hogy *Linde* híres könyve (*Persönlichkeit s pädagogik*), melyben hevesen kikel a *Herbart* és iskolája formális fokozatai elmélete ellen, 1896-ban jelent meg; *Schneller* pedig már a 80-as évek óta hirdeti elméletét s „nem mint utánczó“ nevezi neveléstani elveit „a személyiség pedagógikájának“.

Az egyéniség és személyiség két különböző fogalom. Sokszor összezavarják, pedig különtartásuk igen fontos. „Az egyéniség egy sajátos lelki életnek minden mástól megkülönböztethető alanya és forrása“, mely csak formailag jelzi „az oszthatatlan egy élő sajátos lényt“, de tartalmáról nem szól. Az egyéniségből a nevelés fejleszti ki a személyiséget. A nevelői hatások eredménye az én tudata. Az egyénit a szerves egész a maga fennmaradása és fejlesztése érdekében teremti a kölcsönös hatások felhasználásával. Ezért minden egyes abszolút értékű, isteni célgondolat, vagy, amint a keresztény felfogás kifejezi, isten gyermeke. De feltétlen értékűvé csak úgy lesz, ha a történelem kulturális kincsét önmagába felveszi, sajátjává teszi s az egész érdekében egyéni sajátossága szerint megérti, értékeli és értéke-

síti. Az ilyen egyén az ethizált egyéniség, vagy *személyiség*. Ez a nevelés legfőbb és legegységesebb célja. Látjuk a személyiség e magyarázatából, hogy Schneller nem azt érti azon, amit Linde. Linde a Herbart didaktikájával, a képzetek boncoló előkészítésével és előírt föltalalási módjával szemben azt az erőt, azt az igazi nevelő hatást hangsúlyozza, ami a nevelő személyiségéből közvetlenül árad a tanulóra, lelke mélyéből és gazdagságából, a pillanat, az ihletés sugalására. Lindenél a hangsúly a nevelőre esik, Schnellernél a növendékre, de mégis azzal a lényeges kiegészítéssel, hogy Schneller nevelési rendszerének szelleme ezt a nevelő, sugaló személyiséget szükségképpen feltételezi.

Ám amíg az egyéniség erre a fokra feljut, sok fejlődési fázison kell áthaladnia. Az iskolák, melyek a nevelés célját munkálják, különbözők s e különbségeket a család, a község, a társadalmi osztályok és a nemzet határozzák meg. Igazán művelt ember csak az, aki fejlődésében ismeri a múltat és jelent, a nemzete egyéniségéből folyó sajátos feladatot s ennél fogva képes vezetőleg hatni nemzetére. Ezt a kulturális kincset a történelem adja át s ezért az egyetemes történelem áll a középiskola középpontjában. Ez a tengelye s a többi tantárgy csak ezt szolgálja, csak ehhez alkalmazkodik. Akik azt mondanák erre az eredményre, hogy utopia, azoknak azt feleli, hogy a gondolat nem új, sőt az iskolát is szervezi. Eszerint három elemi iskola végzése után a középiskola így tagolódna: előkészítő iskola két évfolyammal, progimnázium 3 és gimnázium 3 évfolyammal (göröggel vagy franciával). Mindhárom fokon a történelem a főtárgy heti 4—4 órán. Az átmenetet a középiskoláról az egyetemre a *liceum* adná két évfolyammal, melynek célja nem a sok tudás, hanem az érdeklődés, a tudásszomj felkeltése, a tudományos munkásságba való bevezetés a tanuló sajátos hajlamai és képességei szerint.

Ezután következik a tudomány-egyetem a maga teljes autonómikus függetlenségével, a teljes szabadság levegőjében, semmi rendelettel, előírással nem zavart tudományos munkájával és tanulmányozásával.

Mert Schneller a mai magyar egyetemmel nincs kibékülve. A nagy Eötvös, a magyar Humboldt, gyönyörűen koncipiálta meg az egyetemi tanszabadság eszméjét, de azóta visszafejlődött az egyetem valami öreg gimnázium-félévé. Neki eszménye a német egyetem a maga igazi független tudós munkájával, nem a francia, amely inkább szakiskola. A német inkább a tudomány érdekeit szolgálja, a francia

inkább a gyakorlati életre készít elő: jó orvosokat, ügyvédeket, bírákat, tanárokat nevel.

A magyar egyetem sem egyik, sem másik. Nem tudományegyetem, mert nem műveli a tudományt kizárólag magáért a tudományért. És nem művelheti, mert a tanárokat a szabad és zavartalan tanulmányozásban a sok vizsgálat, a gyakorlati élet érdekében előirt kollokviumok és kollégiumok gátolják és akadályozzák. Szakiskola sem, mert a gyakorlati életre nem készít úgy elő, mint méltán várni lehetne. Kétféle célt akarván munkálni, egyiknek sem tud teljesen megfelelni. Folytonos rendeletekkel szorítják meg a tanár és tanuló önmunkásságát, folyton beleavatkoznak az egyetem autonomikus életébe s így megfosztván a szellemi és erkölcsi szabadság friss és életető levegőjétől, sorvasztják és élettelenítik azt a tudományos intézményt, amely Németországnak az egész világon első helyet biztosít.

Egy ideális gondolkodású tudós, aki erősen hisz az eszményekben, akinek szívét tüzes nemzeti érzés dobogtatja, aki nagyra, a legnagyobbra értékeli az ember erkölcsi mivoltát. Ezért meleg, erőteljes, meglehetősen ragadó minden írása. Elmemozdító, gondolkodásra serkentő könyv, melynek minden sora impulzív erővel hat az olvasóra. El tudjuk képzelni, hogy az ilyen személyiség tud hatással lenni a tanulóra, tud nevelni. Nem törődik azzal, hogy a mai utilitarius irányú emberek ideologusként megmosolyogják, mert a tudományt öncélúnak látja és hirdeti. Olyan valódi tudós típusa ő, akinek lelki szükséglete és gyönyörűsége a tudományos problémákkal való foglalkozás, aki a nemzet gyarapodását és előhaladását leginkább biztosítva látja abban az improduktívnak mondott befektetésben, melyet a nemzet kulturális intézmények fenntartására és fejlesztésére fordít.

Napjaink pedagógiai áramlatai és sokszor zavaros hullámváltozása között nem tudjuk eléggé umelegesen ajánlani e dolgozatok tanulmányozását, melyeknek gazdag tartalma, bármilyen állásponttól vizsgáljuk, megfigyelésre és megszívelésre méltó. A tényeket sajátos személyiségén átszűrve értékeli s tisztán áll előttünk a hívő tudósnek hosszú tanulmányokon és elmélkedéseken át kitisztított világnézete.

Dr. Gál Kelemen.

Dr. Imre Sándor: A nevelés sorsa és a szociálizmus. Budapest, 1909. Ára 3 kor. Habár terünkhöz mérten röviden, de mégis ismertetnünk kell ezt a könyvet, amelynek szerzője irodalmunkban először vállalkozott arra, hogy annak a hatalmas társadalmi áramlatnak, melyet *szociálizmus* néven ismerünk, nevelési gondolatait

összegyűjtse, eddig kiforrott eredményeit összegezze s bíráló szemmel mérlegelje, mi válhatik azokból az általános nevelésnek is megtartandó elveivé, mi üdvöst, mi jót várhatunk ez iránytól a *nemzeti* nevelés érdekében.

Abból a kétségtelen tényből indul ki, hogy a mai iskolával mindenki elégedetlen. S keresvén ez elégedetlenség okát, úgy találja, hogy ennek nem egyedül az iskola — bár beismeri, hogy „a nevelés-tudomány követelményei a mai középiskolában nem érvényesülnek“ (51. l.) — hanem a nevelésnek ellenőrizhetetlen tényezői: a szülői ház és a társadalom is az oka. „A családnak és iskolának mai munkája nem folytonos építés, — hanem ha egymást nem zavarják is — szüntelen hadakozás és minden erejük a harmadik nevelő (t. i. az egész környezet, tanulók közössége, szóval a társas élet összes ható tényezői) hatásának ellensúlyozásában merül ki“. (30. l.).

Mi volna tehát a feltétele annak, hogy a köznevelés tudatosan, tervszerűen, tehát a nevelés elméletének megfelelően folyhasson minden külső, zavaró, akadályozó, ellensúlyozó befolyás nélkül? Az, hogy *az egész társadalom gondolkodásának nevelői gondolkodássá kell nemesbűlnie*. Vagy más szavakkal: a nevelésből a társadalom minden egyes tagjának ki kell vennie részét.

Ma a társadalomban különösen két tényező érdemel a nevelés részéről beható figyelmet: a római egyház és a szociális demokrata párt. Vannak-e a szociáлизmusnak olyan nevelési elvei és gondolatai, melyek az általános nevelés vezető elveiként elfogadhatók? Széles történelmi és irodalmi alapon induló elmélyedő és élesszemű vizsgálás után úgy találja, hogy a szociáлизmus nevelési programja e három pontba foglalható össze: *általános és egységes népnevelés; az egyéniség teljes, összehangzó kimívelése; s e művelés eszköze a munka*.

Nem új program s nem is nagyon gazdag. Megtaláljuk ezeket már Pestalozzi nevelői gondolkodásában. De mégis van valami új bennök: a motiválásuk. Mert a mai nevelés bírálatánál s átalakítására vonatkozó óhajtásaik kifejtésénél, a nevelés céljának kijelölésénél alapul a történelmi materiáлизmus elveit fogadják el, a nevelés feladatát a közjó szempontja alá helyezik s kizárólag gazdasági viszonyokra és célokra tekintenek.

S ha most azt a kérdést vetjük fel, vajjon ez a szociálista nevelői gondolkodás tarthat-e arra igényt, hogy valaha általánossá váljék, erre a kérdésre nemmel felel. A szociális nevelői gondolkodás nem lehet általánossá, mert az egyént eszközzé teszi, mert a társa-

dalom egyetlen rétegében sem számíthat teljes elterjedésre, mai ostromló szerepét sohasem cserélheti fel a beatus possidens helyzetével. S aztán a szociálizmus történetében az első nagy nekilendülés után mintha már bizonyos stagnálást vehetnénk észre. De ha egységet nem is teremthet a nevelésben, annak jövőjére mégis befolyással lehet. Mi lesz tehát a nevelés sorsa e különböző áramlatok közepette? Ez a nagy kérdés csendül ki a könyv záró fejezetéből.

Oly erő után kell kutatnunk, amely mindez ellenségesen küzdő gondolatokat és áramlatokat egy hatalmas, erős, a többieket lebíró és egyesítő egységbe foglalja s ezt az erőt a *nemzeti eszmében* találja meg, melyben a küzdő felek (a szociálizmus és római egyház) találkozhatnak, habár a szociálizmus kezdetben eltávolodott is ez eszmétől.

Ebben a gondolatban csúcsosodik ki a finoman elemző, észszerűen fejtegető erővel és nagy tájékozottsággal megírt könyv eredménye, amely gondolattal mi is fenntartás nélkül azonosítjuk magunkat.

Dr. Gál Kelemen.

A Servét-pör. Őszintén szólva, nem szívesen foglalkozunk a Servét-pörrel. A gyógyuló félben levő sebet jobb magára hagyni, mint folytonosan piszkálni. Amióta a Kálvin utódai a champeli halmon a „kiengesztelés emlékoszlopát“ föllállították: azóta lezárva hittük a Servét-pör aktáit. Azoknak bolygatása úgy sem hoz semmi jót reánk. Sőt kiélezi az ellentéteket s választó vonallá lesz azok között, akiket pedig a jelen nagy kérdései s a jövő feladatai egyaránt az együttműködésre útnak. Ha tehát semmi újat nem mondhatunk, ami eddigi látásunkat tisztábbá és világosabbá tehetné, akkor mire való a régi ismerős adatokat újra meg újra ismételtetni s azokat egyoldalúan alkalmazni?

Mégis akadnak Kálvinnak hívatlan lovagjai, akik a gyanúnak még árnyékát is el akarnák törölni a reformátor jelleméről. Túlbuggóságukban pedig annyira mennek, hogy önmagukkal is ellentétbe jönnek s az üldözött és halálba kergetett Servétre minden rosztat ráfognak s úgy tüntetik fel, mint aki kereste halálát és szándékosan hurcoltatta magát a máglyára.

Ilyen háládatlan szerepre vállalkozott újabban *Gyenge János* ref. lelkész,¹ aki amint előszavában kijelenti „az igazságot és a *nagy reformátor emlékét*“ kívánja szolgálni művében. Az utóbbi célnak meg is felelt; de az elsőért nem igen törte magát. Francia, angol, német

¹ Gyenge János: „Servét Mihály pöre és Kálvin viszonya ahhoz“. Budapest, 1909.

és magyar műveket jelöl meg, mint amelyeket forrásul használt. De magyarból az egyetlen Révész Imrét használta, akinek tárgyilagosságához sok szó fér. Aki az igazságot szolgálja, az a másik felet is meghallgatja. Így megtekinthette volna Szász Károlynak a Budapesti Szemlében megjelent idevonatkozó dolgozatát. A *Simén Domokos*-féle Tollin fordításhoz is igen érdekes és találó megjegyzések vannak fűzve. *Kanyaró Ferenc*nek „Az Unitáriusok Magyarországon“ c. művében is sok megszívlelni való dolog van a Servét-pörre vonatkozólag. Szóval, amennyire lelkiismeretesnek látszik a külföldi források elősorolásában, olyan kevés súlyt helyez a vonatkozó magyar művekre.

Ha egy ref. lelkész Kálvin pártjára áll, ha vallásának alapítóját minden vád és gyanú alól tisztázní akarja: ezen nem ütközünk meg. Hisz ez szinte kötelessége is. De ha már ezt a kötelességét úgy teljesíti, hogy ezzel sérti a mások kegyeletét, ellentétbe jön az igazsággal, a történelemmel, az élet és a lélek örök törvényeivel: azt már szó nélkül nem hagyhatjuk.

Gyenge János, hogy a Kálvin nagyságát annál inkább kidomboríthassa, Servétet úgy tünteti fel, mint aki ielfogásában ingatag. (4. l.) Hogy lehet ilyet állítani arról az emberről, akit sem a „nagy tudományú és hatalmas logikájú“ Kálvin, sem egy penészes börtön kinjai és szenvedései, sem egy rettenetes halál borzalmái nem tudnak az igazságtól eltántorítani. „Gyávának“ is nevezi Gyenge János Servétet. (6. l.) Azt az embert, aki élhetett volna boldogan és elégedetten, de lemond a jóllét és kényelem által nyujtott minden előnyről s lesz bújdosó csak azért, hogy a szabadságnak és igazságnak szolgálókat tehessen. Azt az embert, aki a „nagy tudományú és éles logikájú“ Kálvinnak is azt írta: Szívesen elmennék én Genfbe is az ön meggyőzésére“. (32. l.). Gyenge szerint Servét az „anarchiát“ szolgálta. Hát nem volt-e a Jézustól elkezdve minden reformátor anarchista a hatalom szemében? Maga Kálvin is nem érezte e vádnak súlyát? A francia király ötét és híveit nem anarchistáknak tekintette? De mi már ma nem gondolkozunk a XVI. század fejével s nem nézzük annak a szemüvegén a tényeket és eredményeket. Mit szóljunk Gyenge János azon állítására, hogy Servét dicsvágyó és „nagyzási hóbortban“ szenvedő ember volt. Dicsvágyó és nagyzó az az ember, aki egy olyan művet, amelyre egy élet munkáját szentelte, halála évében s akkor is névtelenül ad ki? Nagyzó az az ember, aki egy olyan messzekiható fölfedezést teszen, mint a vérkeringés, s azt felfedezése után csak 19 évvel véletlenül hozza nyilvánosságra?

Bizony sokkal jobban szolgálhatta volna Gyenge János az igazságot, ha mielőtt hamis következtetéseit papírra teszi, megszívleli Tollinnek eme szavait: „Csak azt szeretném, ha kortársaink előtt tisztán állana, hogy mi igazságtalanságot követnénk el a genfi vértanúval szemben, ha az ő jellemrajzát biróinak iratai és színezete után akarnók vázolni. Nem az a torzkép Servét, amivé őt s Kálvin önmentegése tenni akarta.”¹

Servét az igazságos közvélemény előtt úgy áll, mint „határtalanul önzetlen, békeszerető, tanult es tanulékony; a csendes tanuló szobát feltétlenül többre becsülve a zajos piacnál, a szélsőségektől és e szóvitától idegen, kifejezéseiben folytonosan változó, a dolog iránt szilárd; a szerencsében bátor, s szerencsétlenségben Istenben bizó, szilárd és gyermekiesen kegyes.”²

Végül Gyenge János ilyen következtetésre jut: „Nem, korántsem Kálvin volt az, aki üldözte és halálba kergette Servétet, hanem üldözte és halálba kergette őt a saját maga veszekedő és erőszakoskodó természeté.” (87. l.) Mintha csak ennek a kijelentésnek az igazolására íródott volna az egész mű! Pedig lehet-e helyes logikával ide jutni az alábbi, Gyenge által is elismert és megerősített tények után: Kálvin már 1546-ban ezt írja Servétről Farelnek: Ha ide jő, nem bocsátom el élve többé, ha tekintélyemnek van itt valami hatalma. Kálvin a Servét magánternészetű leveleit kiszolgáltatja az inkvizícióhoz való juttatás céljából. (20. l.) Kálvin elfogatja Genfben Servétet. (33. l.) Kálvin a saját írnokát, De la Fontaine Miklóst állította elő a Servét vádlójául, kinek vádiratát is maga Kálvin készíté el. (34. l.) Amikor De la Fontaine szobadlára helyezését kéri, Kálvin Antalt a reformátor testvérét adja maga mellett kezesnek. (42. l.) A per folyamán maga Kálvin is megjelenik a bíróság előtt a Servét vádolására. (44. l.) Kálvin már az ítélet meghozatala előtt napokkal tudta, hogy halálos büntetés vár Servétre. (80. l.) Servét bocsánatot kér Kálvintól. (81. l.) Ezek történelmi tények, amelyek azt bizonyítják, hogy Servétnek nem kellett nagyon keresnie a vértanúság dicsőségét.

A Kálvin emlékét nem bántjuk. De a Servét jellemének az eltorzítása ellen az igazság és a vallási szabadelvűség nevében a leghatározottabban tiltakozunk.

Via.

¹ Servét M. jellemrajza. Irta Tollin Henrik, ford. Simén Domokos. Kolozsvár, 1878. 7. l.

² U. o. 34. l.

Magyar Figyelő címen Gróf Tisza István és Herczeg Ferenc szerkesztésében folyóirat indult meg, amely „a magyar értelmiséghez” szól, mely a nemzet vezetésére van hivatva. A sokfélekép széttagolt osztályokat erős és egységes nemzeti társadalomban akarja egyesíteni; meg akarja keresni és jelölni nemzeti kulturánk tisztult magaslatait, melyeken minden magyar ember összetalálkozhatnak. Meg akarja alapul őrizni a nemzeti tradíciókat, de beleillesztve a megváltozott idők keretébe, hogy reménykedve tekinthessünk a nemzet jövőjébe. Ez a program tudatos harcot jelent a rombolás hóbortjával, a jelszavak fanatikusaival, a közönyösök fásultságával és a félmiveltség hívalkodó hányavetiségével szemben.

A Magyar Figyelő minden hó 1-én és 16-án jelenik meg Singer és Wolfner kiadásában. Egyes szám ára 1 K, előfizetési díj negyedévre 6 korona.

Dr. Imre Sándor: Széchenyi és a nemzetnevelés. Az erdélyi tanító-egyesületek szövetsége III. közgyűlésén Nagyszebenben, 1910 okt. 29-én tartott előadás. Kolozsvár, 1910.

Dr. Kiss Ernő: Shakespeare és Vörösmarty. Különlenyomat a „Magyar Shakespeare-tár” IV. kötetének I. füzetéből. Budapest, 1911.

Hammurabi törvényei. Az Erdélyi Múzeum-egyesület jog- és társadalomtudományi szakosztályának kiadványában megjelentek Hammurabi törvényei. Jövő füzetünkben érdemlegesen ismertetni fogjuk.

Molnár Sándor

(1839—1911.)

Erős, magas termet s fegyelmezett jogászi elme. A védelem biztonsága már megjelenése.

A múlt száz hatvanas éveiben tűnik fel, mint reményteljes ifjú ember, először gyönyörű énekével műkedvelő társaságban a színpadon, a megindult lelkes nemzeti mozgalmakban ; azután jogi készségével, mely egyesek s egyesületek mellett szorosabb összeköttetésbe hozza saját egyházával, melynek ügyeit mint jog-ügyész évtizedeken át kezeli.

Működésének az egyházra és közművelődésre messze kiható ténye a csaknem milliót tevő Berde-vagyon körül támadt országos hírű, évekig folyt pernek a megnyerése.

Bölcs a tanácsban, méltányos az igazságszolgáltatásban nagyobb és kisebb dolgokban egyaránt ; meleg szívvvel érdeklődő az egyház és annak felsőbb és alsóbb nevelő intézetei iránt.

Neve azokéhoz fűződik, kik az utóbbi évtizedek alatt az egyház történetében részesek, s elismeréssel koszorúzva őrzi a kegyelet.

Péterfi Dénes.